

Бобечко Назар Ростиславович,
завідувач кафедри кримінального процесу
і криміналістики Львівського національного
університету імені Івана Франка,
доктор юридичних наук, професор

ЗМІНА ТА ДОПОВНЕННЯ АПЕЛЯЦІЙНОЇ СКАРГИ ОСОБОЮ, ЯКА ЇЇ ПОДАЛА, ЯК ВИЯВ ЗАСАДИ ДИСПОЗИТИВНОСТІ

У судовій практиці, постало питання про те, чи може захисник доповнювати та (або) змінювати апеляційну скаргу, раніше подану особою, захист якої він здійснює. Хоча відповідь на нього міститься у ч. 3 ст. 403 КПК України, проте це не стало на заваді колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду передати кримінальне провадження з цього питання на розгляд Великої Палати Верховного Суду, а самій Великій Палаті – прийняти його до розгляду.

Обґрунтовуючи мотиви передачі кримінального провадження на розгляд Великої Палати, колегія суддів зазначила: «27. Роль представника в провадженні є похідною, адже, на відміну від незамінного учасника процесу (підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, потерпілого), він може бути замінений у будь-який час. Залучення адвоката учасником процесу і його дії на виконання доручення свого клієнта не перетворюють адвоката на самостійну, незалежну від доручення засудженого (чи обвинуваченого) фігуру в процесі. Скарга чи інший процесуальний документ, поданий захисником, є фактично скаргою чи документом його клієнта, поданим за його дорученням представником, оскільки будь-яка процесуальна дія створює юридичні наслідки саме для обвинуваченого чи засудженого, а не для його захисника ... 29. Таким чином, колегія суддів вважає, що законодавець, вживаючи вираз «особа, яка подала скаргу» мав на увазі саме незамінного учасника процесу, незалежно від того подала така особа скаргу самостійно чи доручила це своєму представнику» [1].

Наведена правова позиція є дискусійною.

Залежно від реалізації права на апеляційне оскарження судових рішень можна виокремити дві категорії учасників судового провадження: а) суб'єктів права на апеляційне оскарження, тобто потенційних учасників кримінальних процесуальних правовідносин у стадії апеляційного провадження (ст. 393, ч. 1 ст. 402 КПК України); б) ініціаторів апеляційного провадження (апелянтів чи апеляторів), реальних учасників кримінальних процесуальних правовідносин, які реалізували своє право на подання апеляційної скарги (абз. 2 ч. 3 ст. 395, чч. 3, 5 ст. 396, чч. 1-3 ст. 399, п. 2 ч. 1 ст. 401, чч. 1, 3 ст. 403, ч. 3 ст. 405 КПК України).

У чч. 1, 3 ст. 403 КПК України йдеться про другу категорію учасників судового провадження.

Означені частини ст. 403 КПК України є виявом засади диспозитивності, адже, як правило, лише особа, яка подала апеляційну скаргу, може змінити, доповнити її або відмовитися від неї. Інакше кажучи, апеляційна скарга, її зміна, доповнення до неї, а також відмова від неї мають походити від одного й того ж самостійного учасника судового провадження. Витоки цього правила сягають часів обвинувальної (аккузаційної) моделі кримінального процесу, у якій ініціатор судового провадження – *dominus litis* (пан справи).

У зв'язку з цим, доречно нагадати, що ч. 3 ст. 355 КПК України 1960 р. містила положення, відповідно до якого «захисник, який вступив до справи в апеляційному провадженні, може змінити чи доповнити апеляцію захисника, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції, лише за згодою засудженого чи виправданого та їх законних представників». У чинному КПК України положення подібного змісту відсутнє. Будучи самостійним суб'єктом кримінальної процесуальної діяльності та діючи винятково в інтересах свого підзахисного, захисник наділений правом як на самостійне подання апеляційної скарги, так і на її зміну, внесення доповнень до неї без жодних застережень.

Єдина заувага стосується відмови захисника від поданої ним апеляційної скарги, що можлива лише за згоди його підзахисного. Запровадження такої умови зумовлене правовим наслідком відмови від апеляційної скарги – закриття апеляційного провадження, розпочатого захисником на користь підозрюваного, обвинуваченого.

Право обвинуваченого на відмову від апеляційної скарги захисника стало предметом розгляду Верховного Суду. Згідно з правовою позицією Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду, викладеної у постанові від 22 лютого 2021 р., «право відмови від апеляційної чи касаційної скарги захисника, поданої в інтересах підозрюваного, обвинуваченого чи засудженого, належить виключно тій особі, яка її подала, тобто захиснику. Підозрюваний, обвинувачений, засуджений не мають права відмовитися від апеляційної чи касаційної скарги захисника» [2].

Подання апеляційної скарги, її зміна, доповнення до неї та відмова від такої скарги є проявом матеріальної диспозитивності. Так, подання апеляційної скарги спричиняє (за додержання встановлених вимог) відкриття апеляційного провадження, а відмова від неї – його закриття. Своєю чергою, зміна апеляційної скарги та доповнення до неї коригують напрям і зміст перевірки судом апеляційної інстанції судового рішення, визначений в апеляційній скарзі. До того ж, апеляційне провадження не розпочинається і не відбувається *ex officio*. Тому будь-яка корекція апеляційної скарги має напряму залежати від волі особи, яка її подала.

Однак у деяких випадках зміна чи доповнення апеляційної скарги особою, яка не оскаржила судові рішення, все ж допускається. По-перше, це стосується захисника. Не суперечить закону зміна чи доповнення апеляційної скарги захисника, який її подав, але з певних

причин не братиме участі в апеляційному розгляді, захисником, який вступив у процес зі стадії апеляційного провадження. У цьому випадку і апеляційна скарга, і її зміна або доповнення до неї походять від одного суб'єкта кримінальної процесуальної діяльності – захисника. При цьому немає значення, що у справі відбулася заміна одного захисника іншим. По-друге, правила процесуального правонаступництва у частині зміни або доповнення апеляційної скарги поширюються і на представників потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача. По-третє, згідно з ч. 4 ст. 36 КПК України Генеральний прокурор України, керівник обласної прокуратури, їх перші заступники та заступники мають право доповнити, змінити апеляційну скаргу, внесену ними, керівниками, першими заступниками чи заступниками керівників або прокурорами прокуратур нижчого рівня. Прокурор вищого рівня не може бути позбавлений права на зміну чи доповнення апеляційної скарги, якщо, на його погляд, апеляція прокурора нижчого рівня є неповною, не відображає всіх порушень закону, що зумовлюють зміну чи скасування судового рішення.

Диспозитивність у кримінальному провадженні полягає не лише у вільному виборі сторонами своїх прав (ч. 1 ст. 26 КПК України), але й у можливості впливати на виникнення, зміну та припинення кримінальних процесуальних правовідносин, розпочатих з ініціативи конкретної заінтересованої особи.

Трактування терміну «особа, яка подала скаргу» як такого, що охоплює не лише безпосереднього ініціатора апеляційного провадження, але й суб'єкта, що вступив у процес вже під час апеляційного провадження на його стороні, означатиме, що захисник (представник) наділений ширшими процесуальними можливостями, ніж підзахисний (потерпілий). Виходить, що підозрюваний обвинувачений, потерпілий вправі змінити або доповнити лише свою апеляційну скаргу, натомість захисник підозрюваного, обвинуваченого, представник потерпілого володіють таким правом не лише щодо власної апеляційної скарги, але й скарги, поданої їхніми клієнтами. А це суперечить низці положень кримінального процесуального закону. Зокрема, захисник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена представнику (ч. 4 ст. 46 КПК України). Своєю чергою, представник користується процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику (ч. 4 ст. 58 КПК України).

Тож, у контексті чч. 1, 3 ст. 403 КПК України під «особою, яка подала скаргу» необхідно розуміти учасника судового провадження, який реалізував своє право на апеляційне оскарження, діючи від свого імені, маючи власний інтерес, зумовлений здійснюваною ним кримінальною процесуальною функцією.

Список використаних джерел

1. Ухвала колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 18 липня 2023 р. у справі № 304/1035/20 (провадження № 51-5370км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112345172>.

2. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду від 22 лютого 2021 р. у справі № 481/1754/18 (провадження № 51-1579км20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95139631>.

Гловюк Ірина Василівна,
професор кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту права Львівського
державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

«ДОЛЯ» КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В РАЗІ СМЕРТІ ВИПРАВДАНОГО ОБВИНУВАЧЕНОГО: АПЕЛЯЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

Кримінальне провадження у ситуаціях, коли підозрюваний, обвинувачений помер, має ряд проблемних питань, вже неодноразово досліджених у доктрині [1–5] та у деяких аспектах розглянутих на практиці. Утім, донедавна неоднаковою була судова практика для ситуацій, коли після виправдувального вироку за наявності поданої апеляційної скарги обвинувачений помирає, у аспекті питання, чи підлягають розгляду по суті доводи апеляційної скарги. Одна з позицій полягала у тому, що виправдувальний вирок, виходячи з положень ст. 417 КПК України, не підлягає скасуванню, а доводи апеляційної скарги слід залишити без розгляду [6]; інша – про необхідність закриття апеляційного провадження [7].

ОП ККС ВС сформулювала висновок, що «Після встановлення під час апеляційного розгляду факту смерті обвинуваченого, щодо якого ухвалено виправдувальний вирок, суд апеляційної інстанції зобов'язаний виконати вимоги статей 370, 404, 419 КПК України, забезпечити участь захисника, продовжити апеляційний розгляд, надати мотивовані відповіді на доводи апеляційних скарг та постановити ухвалу, передбачену одним із пунктів 1, 2, 5 або 6 ст. 407 КПК України з урахуванням вимог статей 284, 417 КПК України» [8].

Аргументи можна резюмувати таким чином:

– КПК України не встановлює вимог про закриття кримінального провадження апеляційним судом без виконання приписів ст. 419 КПК України у випадку, коли смерть обвинуваченого настала після ухвалення судом першої інстанції виправдувального вироку;

– за наслідками апеляційного розгляду, суд апеляційної інстанції зобов'язаний постановити ухвалу та прийняти рішення,